

МАЗУР А. П.,
аспірант
(Львівський національний
університет імені Івана Франка)

УДК 343.985

ПОБУДОВА КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ВЕРСІЙ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

У статті розглянуто питання формування та висунення криміналістичних версій на початковому етапі розслідування злочинів. Приділяється увага поняттю криміналістичної версії, їх класифікації. Наводяться типові криміналістичні версії, що висувуються на початковому етапі розслідування злочинів, що посягають на конституційні принципи діяльності органів, які здійснюють досудове розслідування та органів прокуратури.

Ключові слова: криміналістична версія, гіпотеза, типова версія, початковий етап розслідування.

В статье рассмотрены вопросы формирования и выдвижения криминалистических версий на первоначальном этапе расследования преступлений. Уделяется внимание определению криминалистической версии, их классификациям. Приводятся типичные криминалистические версии, которые выдвигаются на начальном этапе расследования преступлений. Они посягают на конституционные принципы деятельности органов, которые осуществляют досудебное расследование и органов прокуратуры.

Ключевые слова: криминалистическая версия, гипотеза, типичная версия, начальный этап расследования.

The questions of formation and the setting out criminality versions on the initial phase of crime investigation have been considered in the article. Attention is paid to the concept of criminality versions and their classification. Examples of typical criminality versions, proposed on the initial phase of investigating crimes that infringe on the constitutional principles of the bodies in charge of pre-trial investigation and prosecution.

Key words: criminality version, hypothesis, typical version, initial stage of the investigation.

Вступ. На початку розслідування багатьох кримінальних правопорушень слідчий має дані, що свідчать про наявність лише окремих ознак злочину. Цим і зумовлено віднесення розслідування злочинів до сфер людської діяльності, що має пізнавальний характер. Однією з особливостей пізнавального процесу при розслідуванні злочину є встановлення істини, тобто, з'ясування усіх умов його вчинення.

Специфіка процесу пізнання при розслідуванні злочинів полягає насамперед у тому, що предметом його є суспільно-небезпечні протиправні діяння, їх дослідження у більшості випадків ускладнюється відсутністю повної картини вчинення злочину. У розпорядженні слідчого є тільки окремі сліди, аналізуючи які він повинен відновити картину події у всій її складності. Розумова і процесуальна діяльність слідчого відбувається в умовах, коли не відомі природні причинні зв'язки, знищені або замасковані сліди, зв'язок між речами і подіями нерідко постає у перекрученому вигляді, сутність явищ у деяких випадках є викрив-

леною [1, с. 191]. Ці обставини і визначають характер пізнавальної діяльності слідчого та обумовлюють необхідність використання при розслідуванні злочинів такої наукової категорії криміналістичної науки, як слідча версія.

Враховуючи важливість зазначеної категорії як для теорії, так і для практики, логічним є численна кількість наукових досліджень, присвячених різним питанням криміналістичних версій. Розкриттю їх сутті присвячені праці таких науковців, як: Р. С. Белкіна, А. М. Васильєва, А. І. Вінберга, С. О. Голунського, Л. Я. Драпкіна, А. Ф. Зелінського, І. М. Лузгіна, О. М. Ларіна, В. О. Коновалової, В. А. Журавля, А. Ф. Волобуєва, М. В. Салтевського, М. Г. Шурухнова та багатьох інших вчених. Однак мусимо констатувати той факт, що в криміналістичній літературі фактично відсутні ґрунтовні наукові дослідження процесу побудови версій на початковому етапі розслідування окремих видів та груп злочинів. Це стосується також злочинів, що посягають на конституційні принципи діяльності органів, які здійснюють досудове розслідування та органів прокуратури.

Постановка завдання. Висунення версій завжди визначається видом розслідуваного кримінального правопорушення, способом його вчинення, і насамперед, тією інформацією якою володіє слідство на початковому етапі розслідування. Таким чином, у цій статті ми спробуємо, проаналізувавши існуючі підходи до поняття, класифікації та процесу побудови криміналістичної версії, визначити типові версії, які можуть бути висунені на початковому етапі розслідування окремих видів злочинів проти правосуддя.

Результати дослідження. У перекладі з латинської слово «версія» означає поворот, видозміну. В юридичному розумінні це поняття вживається як синонім будь-якого припущення, здогадки, що виникають у процесі складної розумової діяльності суб'єкта правозастосовної діяльності. Що ж стосується криміналістичного поняття версії, в літературі йому даються дещо різні визначення.

В. О. Коновалова визначає криміналістичну версію, як обґрунтоване припущення про наявність і обставини розслідуваної події, дії конкретних осіб і наявність у цих діях складу певного злочину [2, с. 155]. А. Ф. Волобуєв характеризує версію, як обґрунтоване припущення про розслідувану подію в цілому та окремі її обставини з метою встановлення істини в кримінальному провадженні [1, с. 191]. Як висунуте певним суб'єктом обґрунтоване припущення, яке пояснює розслідувану подію чи його окремі факти, що мають значення для розслідування і служать цілі встановлення істини, характеризує версію М. В. Савельєва [3, с. 110]. На думку І. Ф. Герасимова та Л. Я. Драпкіна, криміналістична версія є обґрунтованим припущенням суб'єктів пізнавальної діяльності (слідчий, прокурор оперативний працівник, суддя, експерт), яке дає одне із можливих і допустимих пояснень вже виявлених вихідних даних (фактична база), та дозволяє на їх основі у взаємодії з теоретичною базою імовірно встановити ще не відомі обставини, які мають значення для справи [4, с. 54].

Такий підхід до визначення версії, як до обґрунтованого припущення про певні події та факти, є найбільш поширеним у криміналістиці. Запропоновані визначення, в принципі, всі є вірними, та не суттєво відрізняються лише деталізацією і зазначенням/не зазначенням функціональної складової версії. Тим не менше, найбільш влучним вбачається визначення запропоноване І. І. Когутичем, відносно якого версія – це «обґрунтоване припущення про наявність і обставини розслідуваної події або окремих фактів, що мають значення для цього розслідування та які пояснюють походження, зміст і зв'язки між цими обставинами і фактами» [5, с. 325].

Звичайно, існують й інші погляди. Версію в криміналістиці називають й методом пізнання, й тактичним прийомом, й інтегральною ідеєю, й ідеальною інформаційно-логічною моделлю, й різновидом гіпотези [6, с. 493]. Ми погоджуємось із останньою позицією, яка і отримала найбільшу підтримку серед науковців, але із наступним уточненням. Уявляється найбільш вірним розглядати версію як різновид саме окремої гіпотези. Адже вона пояснює суть, походження і зв'язки лише окремих фактів, вона має значення тільки для окремого випадку – щодо розслідуваної події чи певних її елементів (на відміну від наукової, яка пояснює закономірності розвитку природи, суспільства або мислення, тобто, явищ, які мають загальний характер і слугують предметом наукового дослідження), на відміну від робочої гіпотези, версія не має тимчасового характеру, будучи сконструйованою, претендує на істинність, тобто, на постійність пояснення [5, с. 325].

Пристаючи до розслідування, слідчий, як правило, обмежений у доказовій інформації та змушений вирішувати завдання з багатьма невідомими. При побудові версій слідчий оперує даними, які є у його розпорядженні, а оскільки їх недостатньо, щоб з вичерпно повнотою та достовірністю встановити, обставини, які його цікавлять то зазвичай висувається декілька версій. Враховуючи, що на самому початку розслідування не відомо, яке з припущень відповідає дійсності, а яке помилкове має висуватись стільки версій, скільки може бути дано пояснень наявним фактам, які б максимально повно відповідали на поставлені особою, що здійснює розслідування, запитання. Ігнорування зазначеного правила та захоплення слідчим однією версією може відбитись на якості розслідування, збільшення строків його проведення, притягнення не винних осіб до кримінальної відповідальності.

Побудову версій слідчий може розпочати лише при наявності фактичних даних, що дозволяють висунути припущення, які пояснюють розслідувану подію або окремі її елементи. Необхідно, щоб зазначені фактичні дані були максимально достовірними, оскільки підґрунтям для побудови версій можуть бути лише факти, об'єктивне існування яких не викликає сумнівів. Звісно, більшість фактів, які слугують основою для побудови тої чи іншої версії, до моменту її висунення повинні бути достовірно встановлені, однак це не виключає можливості використання і недостатньо перевіреної інформації, в тому числі і одержаної не процесуальним шляхом. При цьому важливо лише, щоб відомості про факти, якими володіє слідство дозволяли висунути об'єктивно допустимі при відповідних обставинах припущення, які пояснюють зміст і характер зв'язків вказаних фактів. В протилежному випадку перевірка усіх теоретично можливих припущень займе багато часу і сильно ускладнить розслідування.

Однак висунення усіх можливих версій у кримінальному провадженні зовсім не означає того, що слідство мусить висунути якомога більшу кількість версій, адже необґрунтовані матеріалами кримінального провадження версії можуть спрямувати слідчого по невірному шляху, що вкотре підтверджує необхідність взяття за основу версії достовірно встановлених фактів. Навіть у тих випадках, коли слідчий конструє версії на основі анонімних заяв та чуток, інформація, що в них міститься, повинна відповідати реальним обставинам розслідування.

В криміналістичній літературі існує значна кількість класифікаційних систем версій [5; 7; 10]. Однак для побудови окремих методик розслідування найбільш принциповою є класифікація за ступенем конкретності (визначеності, розповсюдженості).

За зазначеною ознакою виділяють версії типові і конкретні або специфічні. Під типовою версією прийнято розуміти «найбільш характерне для певної ситуації, з погляду відповідної галузі наукового знання чи узагальненої практики судового дослідження (оперативно-розшукової, слідчої, судової, експертної), можливе пояснення окремих фактів чи події в цілому» [7, с. 364]. Конкретними або специфічними називають версії, що висуваються на основі матеріалів конкретного кримінального провадження із врахуванням типових версій [8, с. 42].

Оптимізація процесу розслідування можлива за рахунок звернення до попереднього досвіду, відповідних аналогових відомостей. Свого роду аналоговими моделями, побудованими на підставі узагальнення значного емпіричного матеріалу про обставини розслідування окремої категорії злочинів, які виникають у певних ситуаціях, та його теоретичного осмислення можна визнати й типові версії. Саме завдяки їх формуванню та застосуванню в кримінально-процесуальному пізнанні активізується вирішення завдань, щодо пошуку доказів у типових слідчих ситуаціях, виникає можливість побудови логічних програм дій для осіб, що здійснюють розслідування. І це цілком природно, оскільки типова злочинна діяльність породжує й типові моделі слідчої діяльності [9, с. 100]. Співвідносячи типову ситуацію і можливі типові версії з конкретною обстановкою слідчий отримує можливість побудувати найбільш вірогідні слідчі версії, або ж скорегувати типові, визначити найбільш оптимальні напрямки подальшого розслідування. Типові версії, як найбільш імовірні і ситуаційно обумовлені дозволяють раціонально спланувати розслідування не лише на початковому, а і на подальшому етапі розслідування та належним чином розробити типові програми слідчих дій і оперативно-розшукових заходів.

В свою чергу, специфічні (конкретні) слідчі версії висуваються слідчим на підставі аналізу і синтезу інформації, одержаної в ході проведення окремих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. В цьому випадку інформаційною базою версії виступає конкретна інформа-

ція, обсяг якої залежить від стану розслідування, майстерності слідчого, рівня протидії з боку зацікавлених осіб. На прикладі досліджуваних злочинів конкретні версії можуть висуватись з приводу суб'єкта злочину, мотивів, зв'язків осіб злочинця та потерпілого. Причому характерною рисою є порівняно вузьке коло версій, що висувуються відносно особи підозрюваного. Якщо при розслідуванні вбивств, крадіжок, грабежів, розбоїв і деяких інших видів злочинів, число версій, що висувуються для пошуку злочинців, може бути достатньо значним, то в досліджуваній категорії злочинів кількість таких версій відносно не велика. Не зайвим буде і висунення версій спрямованих на пошук матеріально-фіксованих та ідеальних слідів злочину, можливого відображення слідів злочину у документах, інших матеріальних джерелах.

Інформаційною базою типових версій, на відміну від специфічних, виступають узагальнені результати судово-слідчої практики і сформовані на їх основі відповідні наукові положення про закономірності утворення матеріальних та ідеальних слідів як наслідків злочинних дій, у яких відбиваються властивості осіб злочинця та потерпілого й характер їх поведінки. Однак, тут необхідно зазначити, що серед вчених відсутня єдність в поглядах по питанню інформаційної бази типових версій. Так, Р. С. Белкін, М. П. Яблоков вказували, що типові версії базуються на мінімальних фактичних даних, а тому мають обмежені пізнавальні можливості, оскільки в змозі надати тільки найбільш загальне пояснення події злочину, ще недостатнє для успішного завершення розслідування. Тому типова версія конкретизується в процесі доказування в міру накопичення слідчим необхідної інформації [7, с. 364; 10, с. 119]. Ми таке твердження науковців знаходимо дещо суперечливим. Більш обґрунтованим з цього питання вважається підхід В. О. Коновалової, на думку якої типові версії за своєю природою не можуть базуватись на мінімальних вихідних даних, оскільки є абстрагованими від конкретної обстановки. У своєму арсеналі вони несуть достатньо об'ємну доказову інформацію, що і дозволяє використовувати їх як орієнтир у схожих ситуаціях. Тому наявність тієї чи іншої вихідної інформації та її обсяг для типової версії не мають значення. Вона існує у своїх стабільних характеристиках незалежно і уявно накладається як визначений стандарт, де деталі не мають значення. Тут важливим є те, наскільки конкретна ситуація збігається з криміналістичним еталоном події, як можливе пояснення для визначення напрямку розслідування [11, с. 64].

Таким чином, типові версії з огляду на природу їх походження є більш сталими моделями що формуються на підставі узагальненої інформації, у якій відбиваються відомості про криміналістично значущі ознаки певного різновиду злочинів. Йдеться про відомості щодо: а) особи злочинця і жертви злочину (насамперед про характер стосунків між ними рать кожного з них у механізмі злочину, зокрема про наявність елементів віктимної поведінки в потерпілого); б) предмета злочинного посягання; в) способу готування, вчинення і приховування злочинних дій; г) місця, часу й обстановки, у якій вчинено злочин; д) слідів («слідової картини»); ж) наслідків реалізації злочинного наміру. Джерелами такого роду інформації можуть бути:

– результати узагальнення кримінальних справ (кримінальних проваджень) певної категорії злочинів, проведеного за спеціально розробленою анкетною, і відображених у відповідній криміналістичній характеристиці та методичних рекомендаціях з розслідування;

– результати опитування працівників слідчих органів, де враховуються їх особистий досвід з висунення робочих версій і частота поширеності останніх, що дає виокремлювати ті з них, які найбільш часто зустрічаються і підтверджуються під час розслідування [12, с. 157].

Доведена версія перестає бути припущенням, коли вона стає достовірним знанням, яке встановлює об'єктивну істину. Однак цьому передують кропітка робота із перевірки версії, яка спрямована на встановлення юридично значущих обставин, які підтверджують або спростовують припущення чи умовивід, що складає зміст версії. Основною метою перевірки є встановлення істинності або хибності висунутого припущення або умовиводу про юридично значимі події або факти для об'єктивності істини у кримінальному провадженні. Для досягнення цієї мети необхідно дотримуватись розроблених криміналістикою правил, які гарантують якість перевірки та своєчасність її проведення. До цих правил, зокрема необхідно віднести:

- отримання усіх можливих наслідків із версії;
- логічна обумовленість виведених наслідків;

- використання результатів перевірки окремих версій для конструювання загальних;
- послідовність перевірки визначається умовами розслідування;
- перевірка версії уповноваженою на те особою [5, с. 333].

Також варто пам'ятати, що процес перевірки криміналістичних версій нерідко здійснюється в умовах активної протидії з боку осіб, зацікавлених у приховуванні істини. Актуальним це є і для злочинів проти правосуддя, про що нами вже неодноразово наголошувалось. Для подолання можливої протидії при перевірці слідчих версій, особі, що здійснює розслідування рекомендовано дотримуватись таких принципів, як індивідуальність (індивідуальний підхід з урахуванням неповторності та специфічності ситуації в рамках окремого кримінального провадження), конфіденційність (проведення перевірки негласно, з метою уникнення негативних для розслідування наслідків), всебічність (перевірки припущень на основі всебічного вивчення наявних фактичних даних та отриманої інформації), динамічність (проведення перевірки з урахуванням механізму розвитку події або досліджуваних обставин) та своєчасність (невідкладна перевірка висунутих припущень для запобігання злочину та для своєчасного зібрання доказової інформації).

Як правило, висунення версій розпочинається з отримання інформації на початковому етапі розслідування. Ця інформація може бути отримана в ході прийняття заяви про злочин, першочергових слідчих дій чи оперативно-розшукових заходів. Перші версії, які будуть висуватись слідчим при вирішенні питання про характер вчиненого діяння, наявність ознак злочину даного виду та їх достатності для відкриття кримінального провадження, можна визначити як версії кваліфікації. Ці версії виступають основою типових версій, що висувуються при розслідуванні. До версій кваліфікації досліджуваних злочинів проти правосуддя ми відносимо наступні версії:

- мало місце вчинення дій, що становлять один із складів злочинів проти правосуддя, що посягають на конституційні принципи діяльності органів, що здійснюють досудове розслідування органів прокуратури;
- мало місце вчинення іншого злочину (наприклад, зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень тощо);
- дії посадової особи, що були розцінені як злочині, знаходились в його компетенції та були вчиненні відповідно до діючого законодавства;
- відсутній факт вчинення якогось із досліджуваних злочинів, а має місце зведення наклепу на посадову особу;
- завідомо незаконні затримання, привіт, арешт або тримання під вартою; притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності; примушування давати показання; порушення права на захист; втручання в діяльність захисника чи представника особи пов'язані із вчиненням інших злочинів проти правосуддя чи службових злочинів.

При побудові окремих слідчих версій, слідчий повинен акцентувати увагу на місці, часі, обставині, можливому відображенні злочинних дій в документах, інших матеріальних носіях, способі вчинення та інших елементах криміналістичної характеристики. Важливого значення набувають такі окремі версії, які сприяють відшукуванню матеріально-фіксованих слідів вчиненого злочину, як прямих так і непрямих доказів, залишених, але ще не знайдених слідством слідів, які могли або повинні були утворитись з урахуванням конкретної обстановки.

Для профілактичної діяльності будуть мати значення версії стосовно обставин, які сприяли вчиненню злочину. Це можуть бути: недоліки в нормативних актах та законодавстві, якими керується злочинець; недбалість керівництва; недоліки професійного відбору на посаду; наявність корумпованості та системи «кругової поруки» в правоохоронних органах; не належне реагування правоохоронних органів на заяви та скарги громадян.

Висновки. Як бачимо, різноманітність типових слідчих ситуацій породжує і безліч типових програм розслідування злочинів. Особа, що проводить розслідування, на основі типових слідчих ситуацій, що склалися на початковому етапі розслідування досліджуваних злочинів, висуває типові слідчі версії – пояснення певних обставин події такого злочину, що впливають із слідчих ситуацій. Після вибору напрямку розслідування слідчий на основі типових слідчих ситуацій і висунутих типових слідчих версій, визначає типове коло

доказової інформації, а відповідно і комплекс слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, які необхідно здійснити для одержання і закріплення такої інформації. Все це обумовлює важливе значення для побудови окремих методик розслідування такої криміналістичної категорії, як «слідча версія» та відкриває перспективи подальших наукових досліджень в цьому напрямку.

Список використаної літератури:

1. Криміналістика: [навч. посіб.] / За ред. А. Ф. Волобуєва. – К. : КНТ. – 2011. – 504 с.
2. Криміналістика: [підручник] / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 464 с.
3. Савельєва М. В., Смушкин А. Б. Криміналістика: [учебник] / М. В. Савельєва, А. Б. Смушкин. – М. : Издательство Издательский дом «Дашков и К». – 2009. – 608 с.
4. Криміналістика: учебник для вузов / И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др. – Под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – М. : Высшая шк. – 1994. – 528 с.
5. Когутич І. І. Криміналістика: Курс лекцій / І.І. Когутич. – К.: Атіка, 2008. – 888 с.
6. Москаленко Г. В. Побудова типових слідчих версій на початковому етапі розслідування злочинів / Г. В. Москаленко // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 493-499.
7. Белкин Р. С. Курс криминалистики: В 3-х т. / Р. С. Белкин. – Т. 2. – М.: Юристъ, 2001. – 313 с.
8. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Кузьмичов Я. В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді: Навч. посіб. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 280 с.
9. Початковий етап розслідування злочинів проти довілля: монографія / Ю. М. Туровець. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. – 224 с.
10. Криміналістика / Под ред. Н. П. Яблокова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2005. – 781 с.
11. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функция в судопроизводстве: [монография] / В. Е. Коновалова. – Х. : Консум, 2000 – 176 с.
12. Синчук О. В. Інформаційна база для побудови типових слідчих версій [Текст] / О. В. Синчук // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Збірник наукових праць. – 2009. – № 9. – С. 155-160.

ПОБЕРЕЖНИК А. О.,
аспірант кафедри правосуддя
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 343.13

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СИСТЕМИ ТА СТРУКТУРИ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стаття присвячена розкриттю поняття системи гарантій забезпечення права на свободу та особисту недоторканність в кримінальному провадженні. Крім цього, у статті розкрито структурні елементи гарантій забезпечення права на свободу та особисту недоторканність в кримінальному провадженні.

Ключові слова: гарантії, кримінальні процесуальні гарантії, свобода, особиста недоторканність, система гарантій, структурні елементи гарантій.

